

George ENACHE

**DEPUNEREA JURĂMÂNTULUI FAȚĂ DE STATUL „DEMOCRAT
POPULAR” DE CĂTRE CULTELE RELIGIOASE DIN ROMÂNIA ÎN ANUL
1948**

**The oath-taking in front of the “democratic people’s” state by the representatives
of the religious cults in Romania (1948)**

Abstract: After the complete takeover of political power, the communist authorities launched, at the beginning of 1948, an ample plan aiming at restructuring the Romanian society. The religious cults in Romania were among the domains considered as top priorities for this change. In the first phase, they had to become subordinated to the new political authorities, so as to avoid their being attracted in anti-communist actions. The first step was, with the significance of a loyalty test, to request to the representatives of the religious cult to take the fidelity oath towards the new regime. As numerous legends and speculations existed around this fact, the author refers, on the basis of unpublished documents, to this event and its true significance.

Keywords: religious cults, democratic people’s state, oath, religious liberty, Romania.

*

„Actul abdicării regelui Mihai I a avut o influență foarte mare asupra clerului. Acest act constituie o lovitură puternică și distrugătoare ce i s-a dat edificiului «reacțiunii» în care s-au complăcut să se refugieze «oamenii Bisericii». Tristețea acoperă ca o mască tragică, greacă sau mexicană, fețele cucernice ale clericilor, dezorientarea le încâlcește pașii, iar necunoscutul le împăienjenește mințile și ochii și-i înspăimântă.

În clipa de față, clericii sunt într-adevăr în situația unei unități încercuite, situație din care nu mai există nici o putință de scăpare. Sfârșitul monarhiei echivalează cu apusul influenței «oamenilor Bisericii», care, prin noua situație creată, se văd încolțiți și amenințați în însăși existența lor”¹.

Cuvintele fals patetice din jurnalul lui Dudu Velicu, fost secretar al patriarhului Miron Cristea, au totuși o acoperire în plan real. Dispariția monarhiei a produs în toată societatea românească tristețe și dezolare. Simbol al „vechii” României, instituție în jurul căreia se aglutinau energiile națiunii, „dinastia” devenise o noțiune aproape sacră, care fusese legată cu mii de fire de restul societății. Prima

¹ Dudu Velicu, *Biserica Ortodoxă în anii regimului comunist. Însemnări zilnice. II. 1948-1959*, ediție îngrijită de Alina Tudor-Pavelescu, Șerban Marin, București, 2005, p. 1.

grijă a noului regim a fost să rupă toate aceste fire și să pună în locul regelui drept lider călăuzitor Partidul, devenit Muncitoresc, în urma fuziunii PSD cu PCR. Anul 1948 reprezintă de altfel momentul „schimbării la față” a României după modelul stalinist într-o multitudine de domenii, printre care la loc de frunte se va afla religia și diferitele biserici. Teama clericilor era prin urmare justificată: nimic nu a mai fost ca înainte.

Cu toate acestea, acțiunile statului comunist nu au avut în primii ani ca obiectiv manifest distrugerea cu orice preț a religiei, ci în primul rând preluarea controlului asupra bisericilor, limitarea prezenței lor autonome în spațiul public și transformarea acestora în instrumente ale propagandei de partid, urmând o strategie de „îndiguire” apoi de vidare de conținut a bisericilor, care să păstreze toate aparențele „legalității socialiste”. Acest lucru era surprins pe 25 aprilie 1949 de internunțul papal Gerald Patrick O’Hara, care afirma: „Guvernul R.P.R. a fost destul de inteligent să nu facă «martiri», mulțumindu-se să aresteze preoții periculoși regimului”². Astfel, deși poate părea ciudat, ceea ce se va petrece după 1948 în domeniul religios poate fi definit drept un proces de „negociere” între culte și statul comunist, un proces însă inegal, deoarece puterea comunistă nu se va da înapoi de la nimic pentru a-și impune propriul punct de vedere, bine conturat, recurgând în cele din urmă la metode din cele în ce mai brutale. Din perspectiva statului, prin aceste „negocieri” se asigura supremația și controlul politicului asupra cultelor, pe când din perspectiva celor din urmă se căuta supraviețuirea vieții religioase, prin practicarea dublei strategii a compromisului și rezistenței. Evident, conținutul și modalitatea acestor „negocieri” a variat foarte mult, în funcție de situațiile particulare.

Dacă în cazul altor culte acest proces complex de negociere este mult mai greu de observat, fiind necesară o lectură atentă a documentelor, în cazul Bisericii Catolice lucrurile sunt mai evidente. Dacă asupra majorității cultelor statul avea încă de dinainte de 1944 suficiente pârghii de control, în cazul Bisericii Catolice prevederile Concordatului din 1927 îi blocau orice cale de amestec, iar reprezentanții catolicismului din România, sprijiniți de Vatican prin Nunțiatura de la București, au refuzat să accepte pierderea drepturilor deținute. Dorind să impună Bisericii Catolice propria viziune, statul comunist va „negocia” tot mai dur cu reprezentanții catolicismului, adoptând măsuri din ce în ce mai radicale pentru a convinge, ajungându-se la desființarea Bisericii Greco-Catolice și arestarea ierarhilor ambelor rituri catolice, pentru ca, mai apoi, când situația a permis, să se ajungă la „concesii”.

Scenariul în domeniul religios, bine pus la punct de către autoritățile comuniste, are mai multe etape, dintre care o mare parte se consumă în anul 1948. Primul pas a fost reprezentat de cererea adresată șefilor cultelor religioase ca aceștia să depună jurământul de credință față de noul regim, ca semn al încrederii și recunoașterii reciproce. În jurul acestui eveniment s-au iscat numeroase legende istoriografice, izvorâte din dorința de a sublinia obediența sau rezistența diverselor culte religioase față de regimul comunist. Noi surse documentare aruncă însă o nouă lumină asupra evenimentelor de la începutul anului 1948.

² Arhivele Ministerului Afacerilor Externe (AMAE), fond Vatican, dosar 220 Vatican 2, f. 48.

La puțin timp după abolirea monarhiei, la 20 februarie 1948, guvernul a luat în discuție modificarea unor dispoziții din Legea Cultelor. Stanciu Stoian motiva astfel necesitatea acestor modificări: „este nevoie să punem de acord câteva articole din această lege cu noua formă de guvernământ. Este necesar acest lucru pentru că sunt instalări care trebuie făcute și sunt unele recunoașteri ale unor șefi de culte care nu se mai pot face ca sub vechea lege. S-a desființat și investitura care se făcea după un protocol medieval. Acum mitropoliții și episcopii depun un jurământ în fața Înalțului Prezidiu și a ministrului Cultelor”³. Schimbările propuse erau consfințite prin legea nr. 60 din 2 martie 1948, în atenția legislatorului intrând articolele 12, 18, 27, 34 și 51 din vechea lege a Cultelor din 1928. În noul articol 18 se prevedea că „toate cultele sunt datoare a face servicii religioase atât la solemnitățile naționale prevăzute prin legi sau jurnale ale Consiliului de Miniștri, cât și la cele ocazionale, comunicate prin Ministerul Cultelor”⁴.

Noua formulă a jurământului pe care ierarhii erau datori să-l depună la investirea în funcție se modifica astfel: „Înaintea lui Dumnezeu, jur de a fi credincios poporului și de a apăra RPR împotriva dușmanilor din afară și dinăuntru. Jur că voi respecta și voi face să se respecte de către subalternii mei legile RPR. Jur că nu voi întreprinde nici o acțiune de natură a aduce atingere ordinii publice sau integrității RPR. Așa să-mi ajute Dumnezeu”⁵. Pentru comparație, amintim jurământul din 1928, care se depunea în fața monarhului: „Înaintea lui Dumnezeu, jur credință Maiestății Sale Regelui României și succesorilor săi. Jur că voi respecta și voi face să se respecte de către subalternii mei Constituția și legile țării. Jur că nu voi întreprinde nici o acțiune de natură a aduce atingere ordinii publice sau integrității statului român. Așa să-mi ajute Dumnezeu”⁶. După cum se poate vedea, formula de jurământ se păstrase, schimbându-se doar instituția în fața căreia se presta jurământul, acum Prezidiul RPR. Cum o nouă structură politică se instaurase în România, s-a considerat esențial ca și ierarhii care depuseseră jurământul în fața regelui să-și repete gestul în fața noilor autorități. Pe 31 martie, reprezentanții Bisericii Ortodoxe Române⁷, ai cultului greco-catolic, mozaic, mahomedan, armeano-gregorian, baptist, adventist și creștin după Evanghelie depuneau acest jurământ la Președinția Consiliului de Miniștri, urmați pe 1 aprilie de reprezentanții Bisericii Romano Catolice, Bisericii Reformate, Bisericii Luterane și Unitariene⁸.

Prin urmare, toate cultele recunoscute prin lege, fără excepție, au depus la începutul anului 1948 jurământul de credință față de noul regim „democrat popular”,

³ Arhivele Naționale Istorice Centrale (ANIC), fond Ministerul Afacerilor Interne (MAI), Direcția Administrației de Stat, dosar 23/1948.

⁴ „Monitorul Oficial”, partea I-a, anul CXVI, nr. 51 din 2 martie 1948, p. 1899.

⁵ *Ibidem*, p. 1902.

⁶ *Biserica noastră și cultele minoritare. Marea discuție parlamentară în jurul Legii cultelor – 1928*, îngrijire de ediție, studiu introductiv și note de Constantin Schifirneț, București, 2000, p. 432.

⁷ Declarația făcută de ÎPS Justinian suna astfel: „legământul pe care conducătorii Bisericii Ortodoxe Române l-au făcut astăzi prin jurământul pe care l-au depus pentru sprijinirea și apărarea RPR nu este numai un act de legalitate față de noua formă a noastră de stat, ci un act prin care recunoaștem că trebuie să colaborăm și să sprijinim regimul democratic în zidirea cea nouă, în așezarea cea nouă a Statului nostru, RPR” („România liberă”, nr. 1111 din 1 aprilie 1948).

⁸ ACNSAS, fond Documentar, dosar 60, f. 388 (Vezi **Anexa**).

participând la jocul declarațiilor oficiale, care le putea oferi un posibil răgaz și, în același timp, o formă de legitimitate în noua societate în care trebuiau să se adapteze. La fel de adevărat este însă faptul că unele culte, mai precis cele catolice, au avut mari reticente față de depunerea acestui jurământ, pe care l-au interpretat drept un prim pas spre anularea Concordatului din 1929, care prevedea, printre altele, și reguli aparte în ceea ce privește depunerea jurământului. Prin articolul VI din Concordat, episcopii catolici, înainte de a-și lua în primire diocesele, trebuiau să depună un jurământ în următoarea formă: „Înainte de Dumnezeu și pe Sfintele Evanghelii, jur și promit credință Majestății Sale Regelui României, precum și succesorilor Săi și, cum se cuvine unui Episcop, a respecta și a face să se respecte de către supușii mei, împreună cu credința către Rege, Constituția și legile țării. Pe lângă aceasta nu voi întreprinde nimic ca să fie de natură a aduce atingere ordinii publice sau integrității Statului. Așa să-mi ajute Dumnezeu și aceste Sfinte Evanghelii”⁹. Textul jurământului din cadrul Concordatului se suprapunea celui adoptat un an mai târziu în cuprinsul Legii generale a Cultelor, generând confuzii și nemulțumiri prin diferențele existente între cele două jurăminte¹⁰. De-a lungul timpului, reprezentanții Bisericii Catolice au considerat jurământul din cuprinsul Concordatului ca pe cel cu adevărat relevant, deoarece era prevăzut într-un acord internațional, cu valoare juridică mai mare decât o lege internă a statului român. Din această pricină, conflictul dintre catolici și noul regim de „democrație populară” era inevitabil, acesta din urmă opunând ideea „suveranității poporului” obiecțiilor Vaticanului. Acest lucru rezultă în mod limpede din schimbul de note verbale care a avut loc între Nunțiatul și Ministerul Afacerilor Străine pe parcursul lunii martie a anului 1948. Astfel, în adresa din 12 martie a Nunțiatului se spunea că: „Pe 31 decembrie 1947, Ministerul Cultelor a invitat toți episcopii catolici ca, în cel mult trei zile, să depună jurământul de fidelitate față de RPR în fața autorităților judiciare superioare din zona de rezidență și să primească la rândul lor jurământul din partea subalternilor.

⁹ Nechita Runcan, *Concordatul Vaticanului cu România. Considerații istorico-juridice*, Constanța, 2000, p. 198, 209 (textul în limba franceză).

¹⁰ Iată ce se spune în *Referatul Consiliului de inspectori generali ai Cultelor despre Concordatul dintre România și Sfântul Scaun și despre necesitatea denunțării lui*: „Termenii de «jur» și «promit» din formula jurământului trebuie inversați, sau cel puțin scoaterea termenului «promit» - care lipsea din formula de jurământ propusă de Sf. Scaun.

De altfel termenul «promit» nu se găsește nici în formula de jurământ din art. 27 al Legii pentru regimul general al cultelor.

De asemenea formula de jurământ «de a face să se respecte de către supușii mei, împreună cu credința către Rege, Constituția și Legile Țării», este mai puțin categorică decât formula din Legea Cultelor.

În Legea Cultelor, Șefii Cultelor sunt obligați a jura credință M.S. regelui și a jura supunere față de Constituția și legile țării. A jura respect este mai puțin decât a jura supunere.

Iar termenul «supușii mei», nu-i adecvat pentru jurământul episcopilor. Un episcop nu are supuși; supuși are numai statul. Prin supuși se înțelege poporul din punct de vedere politic. Episcopul jură pentru subalternii lui – pentru preoții lui, pentru orice cleric în subordine. Termenul de subaltern este și în Concordatul italian.

Propoziția din formula de jurământ a Concordatului, împreună cu credința către Rege, Constituția și legile țării va trebui completată cu *regele României* și în loc de «țării» să se zică *Statului Român* spre a se ști precis că este vorba de Regele României și de Statul Român” (*Ibidem*, p. 252).

Nunțiatura Apostolică nu vede cum guvernul român, fără o înțelegere prealabilă cu Sfântul Scaun, ar putea impune episcopilor catolici un jurământ care, în conformitate cu art. VI din Concordat, este prevăzut să fie prestat numai cu ocazia luării în primire a diocezei și doar pe baza formulei stabilite în cuprinsul Concordatului.

Schimbarea formei de stat nu poate justifica modul în care a procedat Ministerul Cultelor. Dacă guvernul român dorește reînnoirea jurământului, el nu poate proceda în mod unilateral. Acesta este și sensul articolului XXII din Concordat.

De altfel, noul text al jurământului nu ține seama de formula stabilită de comun acord și care are valoare de lege.

Pe 2 martie 1948, «Monitorul Oficial» (no. 51, p. 1092-193) a publicat legea 62 prin care se cerea episcopilor, prin articolul II, un nou jurământ de fidelitate, care urma să fie depus în termen de 30 de zile în prezența Ministerului Cultelor. Ținând cont de cele arătate mai sus, Biserica Catolică își rezervă dreptul de a se conforma prevederilor concordatului¹¹.

Atitudinea reticentă a fruntașilor catolici față de chestiunea depunerii jurământului a iritat conducerea comunistă. La primul congres al PMR, în zilele de 21-23 februarie 1948, Gheorghe Gheorghiu-Dej a rostit un discurs prin care era denunțată „furioasa activitate reacționară și pro-imperialistă a Vaticanului”¹². Nota de protest a Nunțiatului față de aceste aprecieri din 3 martie 1948 sublinia că „spiritul de ascultare al catolicilor față de Sfântul Scaun (din care actualmente s-ar vrea să li se facă o vină) nu poate să fie niciodată în opoziție cu datoriile lor civice și patriotice”. În ceea ce privește pe catolicii din România, aceștia au mărturisit „o loialitate perfectă față de țară și de guvernul ei”. Biserica Catolică din România a fost „dureros surprinsă, văzând că un membru al acestui guvern disprețuiește loialitatea sa, aruncând tulburare în conștiințele credincioșilor care, totuși, vor continua să urmeze preceptul lui Christos de «a da Cezarului ce este al Cezarului și lui Dumnezeu ce este al lui Dumnezeu»”¹³.

Mesajul notei de protest era foarte clar: Biserica Catolică din România este loială guvernului și țării, însă nu va accepta ca drepturile primite prin Concordat să

¹¹ Ministerul Afacerilor Externe (MAE), *România – Vatican. Relații diplomatice*, vol. I, 1920-1950, București, document 186, p. 328.

¹² „Frontul Democrației Populare va fi o armă de făurire a unității politico-morale a întregului popor muncitor din țara noastră. Reacțiunea nu se dă înapoi de la nici un mijloc pentru a submina această unitate. Voi da în această privință un exemplu caracteristic. O parte din credincioși aparțin în țara noastră Bisericii Catolice. Suntem nevoiți să constatăm că cercurile clerului catolic nu au o atitudine potrivită cu regimul democratic al României, cu interesele țării și ale poporului. În întreaga lume clerul catolic ascultă de ordinele Vaticanului, a cărui furibundă activitate reacționară și pro-imperialistă este bine cunoscută. Nu este admisibil ca cercurile clerului catolic să abuzeze de posibilitățile pe care le au de a-i influența pe credincioși, pentru ca, urmând directivele Vaticanului, să utilizeze biserica drept mijloc de propagandă îndreptată împotriva orânduirii democratice și menită să slăbească voința poporului de a-și apăra independența împotriva imperialiștilor străini”. (*Raportul politic general făcut de tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej la Congresul Partidului Muncitoresc Român din 21-23 februarie 1948*, pp. 42-43).

¹³ MAE, *op.cit.*, document 186, p. 328.

fie limitate în vreun fel, fapt care iese în evidență și în nota verbală din 10 martie 1948, prin care Nunțiatuara face cunoscute obiecțiile sale la adresa proiectului noii Constituții, care fusese publicat de Frontul Democrat Popular pe 6 martie 1948. Cel mai contestat era articolul 28, al. 3 (devenit în varianta finală articolul 27), în care se prevedea că: „Nici o confesiune, congregație sau comunitate religioasă nu poate deschide sau întreține instituții de învățământ general, ci numai școli speciale pentru pregătirea personalului cultului sub controlul Statului”. Dincolo de prevederile concordatului care asigurau Bisericii Catolice din România dreptul de a deține școli, era adus în discuție „dreptul natural”, însoțit de argumente istorice: „Prin acest alineat Bisericii Catolice i se ia dreptul de instruire a tinerilor, drept secular pe care nici dominația turcă nu l-a pus în discuție... trebuie să ne amintim de rolul preponderent pe care Biserica Catolică și școlile ei l-au jucat în România; trebuie studiate statisticile care certifică în marea lor majoritate că elevii școlilor catolice au aparținut, și aparțin încă, categoriei țăranilor și muncitorilor; în sfârșit, trebuie să se țină seama că, interzicându-se Bisericii domeniul învățământului, se atacă o instituție căreia un mare număr de români eminenți, mai mulți din familii ilustre, îi datorează instrucția lor”¹⁴. Așa cum se poate observa, reprezentanții Bisericii Catolice s-au temut ca nu cumva să se deschidă posibilitatea de modificare a Concordatului din 1927 și, de aceea, la începutul anului 1948 a fost adoptată tactica apărării integrității acestui tratat, pentru ca nu cumva aspecte esențiale precum existența școlilor confesionale și dreptul papei de a-i numi pe episcopi să fie afectate. De altfel, relațiile dintre Nunțiatuara și guvern erau tensionate încă din toamna anului 1947, din cauza situației așezămintelor școlare catolice din Banat¹⁵, care fusese rezolvată în mod defavorabil pentru episcopia romano-catolică de Timișoara, constituind un precedent periculos pentru biserică. Tocmai de aceea, tentativa de a boicota depunerea jurământului s-a dorit o formă de protest față de

¹⁴ *Ibidem*, document 185, p. 327.

¹⁵ Principala problemă litigioasă dintre episcopia catolică a Timișoarei și statul român, imediat după 23 august 1944, a fost reprezentată de școlile confesionale. Prin Decretul-lege nr. 458 din 7 octombrie 1944, Grupul Etnic German a fost dizolvat și statul român a fost declarat succesori al tuturor drepturilor acestuia, printre care au fost incluse și școlile catolice din Banat, pe care Grupul încercase să și le treacă în proprietate. În acel moment, Nunțiatuara Apostolică a intervenit, demonstrând că școlile confesionale catolice din Banat n-au aparținut niciodată Grupului Etnic, acordul de cedare în folosință, nu în proprietate, a acestor școli, pe o durată limitată de timp, fiind acceptat de biserică „pentru a se evita inconveniente și mai mari”. Ministerul Educației Naționale, prin nota nr. 149.930/1944, a recunoscut „drepturile de proprietate ale Diocezei catolice de Timișoara asupra imobilelor școlilor ce i-au aparținut înainte de Decizia ministerială nr. 92.240, publicată în «Monitorul Oficial» din 26 mai 1942” (MAE, *op. cit.*, document 175, pp. 313-314).

Cu toate acestea, școlile au continuat să rămână în proprietatea statului român, ba chiar Direcțiunea Proprietății și a Bunurilor Statului din Ministerul Agriculturii Naționale, considerând aceste școli drept bunuri germane, prin ordonanța sa din 25 iunie 1947, a atribuit statului dreptul de a dispune deplin de clădirile, terenurile și alte bunuri ale așezămintelor școlare catolice din Banat. Urmare a acestei situații, Nunțiatuara Apostolică adresa o notă verbală Ministerului Afacerilor Străine, în data de 9 septembrie 1947, prin care ruga să se rezolve în spiritul legii și al prevederilor Concordatului chestiunea școlilor bănățene. Cum în curând urmau să se ia primele măsuri în vederea limitării influenței învățământului confesional, evident că cererile nunțiatuării nu i s-a dat curs (AMAE, fond Vatican, Problema 220, 1948-1956, Note și referate în legătură cu relațiile dintre RPR și Vatican, nepaginat).

aceste limitări treptate. Temerile liderilor catolici au fost exprimate și pe 13 martie 1948, când internunțiul O'Hara a oficiat la Nunțiatura o liturghie solemnă cu ocazia aniversării încoronării papei Pius XII, la care au fost invitați și studenți greco-catolici. În discursul ținut după liturghie, internunțiul a arătat că „Biserica Catolică are de suportat grele lovituri și tot mai dese din partea «celor fără Dumnezeu»”¹⁶. „La sfârșit, se spune într-un document al serviciilor represive române, au avut loc discuții, cu care ocazie s-a discutat sosirea fostului rege Mihai în Statele Unite, unde i s-ar fi făcut o primire călduroasă. Studentul Tică Marian, participant la acea slujbă, a afirmat că i s-a comunicat cu această ocazie că războiul antisovietic este inevitabil, dar nu se știe încă data când va izbucni”¹⁷. Este de semnalat acest fragment, deoarece introduce o temă esențială prezentă în documentele MAE sau ale Securității, anume rolul jucat de Nunțiatură în menținerea unei atitudini de rezistență a catolicilor din România față de regim, prin răspândirea zvonului că războiul împotriva URSS va începe în curând și că suferințele Bisericii vor fi prin urmare de scurtă durată. Acest lucru este puțin atestat și de alte surse documentare, putând însemna o formă de propagandă a regimului, prin care să arate atitudinea „instigatoare” a Nunțiaturii, dar, dacă este adevărat, faptul aruncă o nouă lumină asupra formelor de „motivare” utilizate de Nunțiatură față de catolicii din țară.

Răspunsurile Ministerului de Externe la observațiile Nunțiaturii au fost extrem de seci și categorice. În ele se sublinia preeminența principiului suveranității Statului român în dauna tuturor celorlalte principii. Din această perspectivă, Concordatul nu avea, pentru guvernul român, nici pe departe valoarea pe care i-o atribuiă reprezentanții Vaticanului. Astfel, în nota nr. 1535, răspunzându-se la nota Nunțiaturii din 3 martie, se preciza: „Guvernul român acordă cea mai mare libertate de conștiință și libertate religioasă, iar proiectul de Constituție, care va fi supus dezbaterilor Marii Adunări Naționale, aleasă la 28 martie, prevede în mod expres la art. 28 garantarea acestor libertăți, însă în cazuri concrete, bine determinate, organele guvernului român au fost silite să ia măsuri împotriva unor slujitori ai Bisericii Catolice, care au inițiat și condus acțiuni împotriva ordinii democratice din țara noastră.

Ministerul Afacerilor Străine are convingerea că masa credincioșilor catolici dezaproabă atitudinea antidemocratică a unor conducători ai Bisericii Catolice și găsește un contrast izbitor, de pildă, între dorința lor «de a da Cezarului ce este al Cezarului și lui Dumnezeu ce este al lui Dumnezeu» și unele cuvântări ale Capilor Bisericii Catolice, în care se spune printre altele: «Trebuie să ne dăm seama că nu putem sluji la doi stăpâni odată»¹⁸. În nota din 9 aprilie, Ministerul Afacerilor Străine, comentând obiecțiile Nunțiaturii la adresa proiectului de Constituție, arăta că: „fără îndoială, în cazul când unele prevederi ale proiectului de Constituție nu ar fi de natură să corespundă aspirațiilor masei de credincioși catolici din țara noastră – care au participat activ la discuțiile asupra proiectului și la alegerea marii Adunări Naționale – reprezentanții aleși în mod liber ai județelor cu populație catolică vor

¹⁶ *Ibidem*, fond Vatican, Problema 220 – Activitatea Nunțiaturii Papale în R.P.R., f. 30.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ MAE, *op. cit.*, document 185, p. 327.

avea prilejul să-și spună părerea lor și să propună modificările pe care le socot necesare”¹⁹, reiterându-se o temă care va deveni dominantă în anii care vor urma, anume cea a disocierii între reprezentajii Vaticanului și ai Bisericii Catolice din România, considerați reacționari, și „masa de credincioși” catolici, cu convingeri democratice. Era o perspectivă radical diferită de cea a „simfoniei” dintre ierarhie și credincioși, pe care o acredita Nunțiatura, cele două părți dorind în anii următori să demonstreze cu orice preț justetea opiniei proprii.

Alături de aceste „precizări”, guvernul român a reiterat cererea ca episcopii catolici să presteze jurământul de fidelitate Republicii, „întrucât guvernul român nu poate face discriminări între slujitorii diferitelor culte”²⁰.

În cele din urmă, reprezentanții Bisericii Catolice au depus jurământul față de noul regim²¹, de la eveniment lipsind însă arhiepiscopul Alexandru Cisar, conducătorul Bisericii Romano-Catolice din România. El ceruse să depună acest jurământ în mod individual, „voind să se sustragă de la discursul pe care ar fi fost obligat să-l țină cu această ocazie”, fapt care l-a făcut pe Groza, pe atunci interimar la Culte, să dispună ca mitropolitul romano-catolic să nu mai participe la jurământ²².

Gesturile conciliante din 31 martie și 1 aprilie nu au detensionat însă situația dintre culte și statul „democrat popular”, disputele fiind reluate pe marginea prevederilor noii Constituții, al cărei text, votat de Marea Adunare Națională, a fost publicat în 13 aprilie 1948. Ținta nemulțumirilor era articolul 27, prin care se limita dreptul cultelor de a întreține instituții de învățământ general.

Proteste au venit din partea diverselor culte. Astfel, încă din data de 17 martie 1948, la Sibiu, în cadrul ședinței eparhiilor sufragane mitropoliei Ardealului, episcopii Andrei Mageru și Nicolae Popovici au contestat articolul 28 din proiectul de Constituție (transformat apoi în articolul 27), cerând ca Biserica Ortodoxă să fie recunoscută biserică majoritară, cu asigurarea întreținerii școlilor confesionale²³. Însă, între timp, patriarhul Nicodim murise, Biserica era preocupată de întrebarea cine va fi noul succesori, iar statul încerca să se folosească de această situație pentru atingerea propriilor scopuri.

În cazul catolicilor, proiectul de Constituție a fost văzut ca un nou atentat la adresa Concordatului. Votarea noii Constituții a fost considerată o inițiativă unilaterală a Guvernului român, iar „prevederile acesteia constituiau o violare a unui pact solemn și renunțarea la obligațiuni asumate solemn”. Nunțiatura „se vedea obligată, având în vedere drepturile recunoscute Bisericii Catolice de către România, să invite în mod formal guvernul român să ia măsuri eficace pentru a face inoperante dispozițiile celui de-al treilea alineat al articolului 27 al noii Constituții românești: dispoziții care violează în mod deschis drepturile Bisericii Catolice”²⁴.

¹⁹ *Ibidem*, document 190, p. 332.

²⁰ *Ibidem*, document 189, p. 331.

²¹ ACNSAS, fond Documentar, dosar 59, f. 46.

²² *Ibidem*, dosar 60, f. 387.

²³ ACNSAS, fond Informativ, dosar 533, f. 159.

²⁴ MAE, *op. cit.*, document 191, p. 334 (nota cu rezoluția a fost transmisă la 4 iunie ministrului Afacerilor Externe, Ana Pauker).

A fost înaintat un memoriu în acest sens guvernului, pe care Petru Groza a pus următoarea rezoluție: „Contractele obligă, dar: *Salus Respublicae suprema lex*. Dezvoltarea statului român de la monarhie la forma mai avansată a republicii populare, prin voința poporului suveran, nu poate fi împiedicată prin angajamente care, ca și toate obligațiile contractuale, au o clauză tacită, adică condiție a priori: *rebus sic stantibus*. Mai lămurit: condițiile obiective pe plan internațional care au determinat încheierea concordatului cu Sf. Scaun să rămână aceleași în fondul lor, adică să nu se fi schimbat în mod atât de esențial, încât este de acceptat în mod logic, ca, dacă aceste schimbări erau prevăzute, părțile nu ar fi contractat deloc sau ar fi contractat cu alte condiții. Or, privind raportul dintre Statul nostru și Sf. Scaun pe de-o parte, pe de altă parte între Statul român și Biserica catolică din R.P.R., el este esențial schimbat, în primul rând prin atitudinea ce și-a însușit Sf. Scaun față de democrațiile populare pe plan universal, și al doilea rând, prin atitudinea clerului din țara noastră, îndrumată de către politica universală a Sf. Scaun”²⁵.

Pentru regimul „democrat popular” devenise tot mai deranjantă existența acestui Concordat care era scos de fiecare dată la înaintare atunci când intenționa să schimbe ceva în regimul cultelor religioase. Prin urmare, denunțarea lui pe 22 iulie 1948 a fost un act cât se poate de firesc în logica politicii religioase comuniste.

În concluzie, depunerea jurământului de credință față de regimul „democrat popular” de către cultele religioase la începutul anului 1948 a fost ultimul gest de „bunăvoință” între culte și autoritățile comuniste, în speranța stabilirii unui *modus vivendi* acceptabil. Jurământul a fost depus de toate cultele religioase recunoscute oficial în acea perioadă în România, însă, de-a lungul timpului, acest lucru a fost ocultat, deoarece s-a considerat că el ar fi umbrat gesturile de rezistență ulterioare la adresa regimului comunist. Însă jurământul reprezintă un fapt istoric obiectiv, care își are logica sa doar integrat în cadrul fenomenului general istoric.

ANEXĂ DOCUMENTARĂ

Fragmente din stenograma care consemnează actul depunerii jurământului către Republica Populară Română de către o parte a reprezentanților cultelor din România la 1 aprilie 1948

„Solemnitatea depunerii jurământului către Republica Populară Română a membrilor înaltului cler romano-catolic, reformat, evanghelic-lutheran și unitarian din ziua de joi, 1 aprilie 1948.

Jurământul este depus în fața domnului dr. Petru Groza, președintele Consiliului de Miniștri.

Participă:

PS Áron Márton, episcop romano catolic de Alba Iulia

PS Augustin Pacha, episcop romano catolic al Timișoarei

PS Anton Durcovici, episcop romano catolic al Iașilor

PS Scheffler Ioan, episcop romano catolic al Oradiei – Satu Mare

dl. Ioan Vasarhelyi, episcop reformat al Clujului

dl. Friedrich Müller, episcop evanghelic-lutheran al Sibiului

²⁵ *Ibidem*.

dl. Argay Gheorghe, superintendent evanghelic-lutheran al Aradului
 dl. Kiss Alexa, episcop unitarian al Clujului
 dl. L. Takats, ministru subsecretar de stat al naționalităților
 PC I. Vască, secretar general al Ministerului Cultelor
 dl. Ion Nistor, secretar general al Ministerului Cultelor
 dl. dr. Zeno Draia, secretar general la președinția Consiliului de Miniștri”

Din partea Bisericii Romano-Catolice a vorbit PS Augustin Pacha, care a arătat următoarele: „jurământul pe care noi episcopii romano-catolici ai Republicii Populare Române suntem chemați a-l depune azi în fața excelenței voastre, este un act solemn săvârșit înaintea lui Dumnezeu cel Atotputernic.

Acest Dumnezeu ne cere să-i dăm ce i se cuvine, să-i dăm poporului credincios, pe care el ni l-a încredințat spre păstorire, slujba noastră pentru mântuirea veșnică, dar ne poruncește să dăm și Cezarului, adică stăpânirii lumești, ceea ce este al Cezarului.

Ținem de aceea să vă asigurăm, domnul prim-ministru, că depunem cu toată sinceritatea jurământul nostru de credință către Republica Populară Română”.

PS Ioan Vasarhelyi, episcop al Bisericii Reformate a spus: „biserica noastră cinstește și prețuiește menirea ei în această țară și voiește a servi cu serioasă muncă pentru ridicarea culturală a poporului... vă rog să-mi permiteți să exprim încrederea și alipirea bisericii noastre, față de domnia voastră și guvernul domniei voastre, asigurându-vă că ne vom da silința să fim în slujba lui Christos, spre folosul Republicii Populare Române. Calvin, marele nostru reformator, a considerat Biserica drept școala lui Christos și a cerut ca ea să crească oameni credincioși, dezinteresați și curajoși în serviciul societății și țării în care trăiesc”.

Episcopul lutheran Friedrich Müller a declarat următoarele: „Excelență, mulțumindu-vă din inimă pentru sollicitudinea pe care ați avut-o și o aveți față de biserică, atât excelența voastră personal cât și guvernul prezidat de excelența voastră, vă asigur de deplina loialitate atât a bisericii evanghelice conduse de mine, cât și a credincioșilor ei. Căci biserica lutherană, bazată pe fundamentul biblic al reformei bisericii, consideră chiar ca o obligație de credință religioasă loialitatea față de ordinea de stat. În baza acestui fundament biblic, noi recunoaștem ordinea de astăzi a statului român ca ordine binecuvântată de Dumnezeu, văzând din acea sollicitudine despre care am vorbit că guvernul prezidat de excelența voastră ne asigură și ne ușurează propovăduirea cuvântului lui Dumnezeu.

Pe această bază, cred că ordinea în stat nu va avea mai sinceri apărători decât oamenii de credință adevărată creștinească”.

Episcopul unitarian, Kiss Alexa, a spus: „Salut cu drag în numele Bisericii noastre unitariene pe dl. prim-ministru și guvernul său, [...] dovedind și în felul acesta că servim cauza Republicii Populare Române și, odată cu aceasta, cauza evoluției omenirii.

Urez în numele bisericii mele, ca Dumnezeu să călăuzească pe oameni pe căile progresului și să fim frați în țara Domnului.

Doresc și personal, tot binele domnului președinte al consiliului, Dumnezeu să-i binecuvânteze și să-i sfințească munca depusă în folosul omenirii și promițând că biserica noastră se va sili să fie în serviciul poporului și al lui Dumnezeu, depun jurământul”.

Argay Gheorghe, superintendent evanghelic-lutheran al Aradului, a declarat: „sint recunoștință în adâncul inimii mele pentru aprobarea și recunoașterea din partea Domniei Voastre și a Înalțului Guvern a alegerii mele în demnitatea de superintendent [...] Noi, lutheranii maghiari, ne-am îndeplinit totdeauna datoriile față de țară și popor cu devotament. Suntem hotărâți să luptăm cu însuflețire pentru Republica Populară Română și pentru realizarea idealurilor ei democratice.

Noi suntem convinși că bunăstarea și fericirea patriei noastre și a noastră a tuturor depinde de victorie desăvârșită a ideologiei democratice. De aceea suntem hotărâți să

sprijinim guvernul nostru în înaltele sale scopuri cu toată puterea pe care o avem. În așa fel, suntem convinși, vom împlini și porunca sfintei Evanghelii.

După cum am slujit până în prezent democrația populară în cadrul poporului meu, tot așa doresc și în viitor să lucrez [...] pentru fericirea patriei, pentru înfrățirea popoarelor conlocuitoare și pentru un viitor mai strălucit”.

După aceste declarații, Petru Groza a ținut un discurs în care a iterat concepțiile sale despre relațiile dintre stat și biserică. Dat fiind ca majoritatea participanților nu cunoșteau bine limba română, aproape întreg discursul primului-ministru a fost ținut în limba maghiară: „Voi continua cuvântarea în limba maghiară, căci esențialul este să ne înțelegem cât mai bine. Acest esențial primează și niciodată nu îl vom sacrifica de dragul formelor. Acesta este punctul nostru de vedere și la festivitatea de astăzi, căci nu e vorba de o formalitate de ordin bisericesc. Ci e vorba de un fapt care se integrează în legea evoluției și noi suntem cu totul supuși acestei legi și anume legii progresului, legii mișcării perpetue. Această mișcare eternă atât de generală, atât de valabilă pentru întregul univers, de la astrele cerului, până la ultimul om, este în strânsă legătură cu destinul omenirii.

Această lege a sădit în omenire și dezvoltarea permanentă a spiritului și cultura intelectuală și «scânteia dumnezeiască». Ar fi ideal dacă omul ar putea fi static. Ar fi ideal dacă ar putea trăi într-o beatitudine paradiziacă căci, la origine, de acolo am pornit, însă Domnul ne-a gonit și ne-a poruncit să coborâm pe pământ să trăim o viață pământească și să perseverăm în ciuda suferințelor și durerilor. Aceste suferințe și dureri noi nu le-am cunoscut în Paradis. Viața pământească materială ne obligă permanent să ne dăm în permanență silința ca să facem ca această viață pământească să fie cât mai ușoară. Evoluția omenirii fie ea economică, socială sau politică are drept origine această poruncă eternă.

Astăzi, noi ne aflăm în pragul unei noi epoci a istoriei omenirii. Istoria ne învață că epocile sunt delimitate, categoric și vizibil, cu pietre de hotar. A existat o comunitate primitivă, a existat sistemul sclavajului, a existat sistemul feudal cu instituția iobăgiei, cărora le-a urmat societatea burgheză, care a făcut mult pentru evoluția omenirii, pentru dezvoltarea tehnicii, științei și ridicarea nivelului cultural.

Dar, acest sistem social burghez este supus legilor eternei mișcări, ce determină evoluția spre progres. Căci, cu toate suferințele trecătoare și «durerile nașterii», omenirea merge totuși înainte, iar nu înapoi. Nimeni nu poate afirma contrariul. Firește, această evoluție nu urmează o linie absolut dreaptă. Noua viață nu poate fi cucerită decât cu anumite jertfe, suferințe: numai astfel o putem răscumpăra. Pentru orice se plătește un anume preț. «Omule, luptă-te și crede», a spus Madach în *Tragedia omului*. Când Domnul ne-a trimis pe pământ ne-a acordat un privilegiu, să ne străduim, să luptăm și să nu obținem decât prin eforturi ceea ce vrem să realizăm.

În pragul acestei epoci noi, în această fază nouă a istoriei, prima noastră datorie este să colaborăm solidar, fără deosebire de religie și rasă, pentru ca noul sistem social să poată lua ființă cu cât mai puține dureri. Să colaborăm strâns uniți, spre a evita sacrificiile inutile. Să colaborăm pentru ca asperitățile să dispară cu un ceas mai devreme. Să colaborăm pentru ca durerile nașterii să fie cât mai mici.

Nimeni nu poate opri evoluția istorică și ar fi o greșeală fatală dacă reprezentanții prezenți aici, ai bisericilor creștine, invocând învățămintele lui Hristos, ar fi potrivnici celor ce au deschis drumul spre noul sistem social, care după declinul sistemului burghez ia acum ființă sub ochii noștri.

Guvernul meu reprezintă suferința și sutele de ani petrecuți în închisori. Sunt între noi unii care au suferit zece, doisprezece, paisprezece ani închisoare grea. Și este de remarcant că închisoarea n-a reușit să înconvoaie pe acești oameni. Dimpotrivă, i-a întărit și mai mult, continuând apoi și mai hotărâți, cu un avânt și mai mare, lupta pentru victoria ideilor lor. Să

ne gândim la patimile lui Hristos. Acestea au durat trei zile, Hristos a fost răstignit, dar ideile lui, credința creștinească n-a putut fi înlăturată, ea trăiește mai departe. La fel, noua ordine socială ne-a fost creată de către premergători, cu prețul unor suferințe uriașe, cu eforturi mari. Dar suferințele lor n-au durat numai trei zile. Au fost, după cum am mai spus, unii care au stat mulți ani în închisori grele, întunecoase, legați în lanțuri.

Ar fi deci o greșeală fatală dacă am considera, referindu-ne la învățătura lui Christos, că acești martiri nu ne-ar aparține. Activitatea lor a fost închinată unei cauze care, în măsură tot mai mare, devine cauza comună a întregii omeniri. Căci pe acest pământ muncitorii sunt cei care făuresc, prin munca lor, în fabrici, în mine, la munca câmpului, noua societate. Aceste formidabile mase au năzuit totdeauna să-și scuture lanțurile sistemului capitalist. Au năzuit ca nimeni să nu poată beneficia, fără muncă, de câștig nemeritat. Trusturile și regii dolarului să nu mai poată exploata popoarele. Aceste mase, care luptă pentru un viitor mai bun, sunt conștiente că, eliberându-se de sub jugul exploatorilor, realizează un progres, creează condiții mai bune de trai și vor putea beneficia de o viață culturală mai avansată. Este de prisos să mai spunem în ce mizerie economică și culturală au trăit aceste mase în epoca fostului regim. Vizitați, în Moldova sau în Bihor sau în Maramureșul Ardealului acei țărani care trăiesc în bordeie în condiții imposibile, plini de păduchi și râie, dați-vă seama de halul înapoiat în care se găesc. Și, în același timp, priviți acest palat strălucit cu ornamente aurite și celelalte palate clădite de boieri acum 40-60 de ani. Comparați, vă rog, aceste palate cu bordeiele mizerabile ale iobagilor.

Contrastele sociale au fost prea mari ca să mai fie posibilă permanentizarea lor. Permanentizarea lor n-a mai fost posibilă nici chiar în virtutea simbolului monarhiei anunțat prin formula: «regele domnește din mila lui Dumnezeu». Nu am întâlnit nici în predicile lui Hristos și nici în Sfânta Scriptură vreun text că Dumnezeu ar prefera instituția monarhică. Am auzit cu plăcere și astăzi spunându-se aici «Dă Cezarului ce este al Cezarului». Părerea mea este că orice regim pe care poporul și-l alege, este plăcut lui Dumnezeu dacă este în slujba poporului. În felul acesta, este firească și lichidare monarhiei, căci această instituție a simbolizat sistemul economic exploator care s-a prăbușit în mare parte pe globul pământesc. Prăbușirea este definitivă, căci totul este supus legilor implacabile ale evoluției. Sistemul ultra capitalist, care domină încă o parte a lumii, își prăbușește sfârșitul (sic!), tocmai prin faptul că pune piedici în calea unei evoluții care nu poate fi oprită.

Am mărturisit că gândirea mea este dialectică și materialistă. După studii îndelungate mi-am însușit legile acestei gândiri și m-am convins că legile evoluției obligă în mod colectiv omenirea și nimeni nu se poate sustrage acestor legi. Ele rămân totuși legi chiar dacă cei care le-au enunțat poartă numele de Marx și Lenin. Și m-am convins chiar aici în locul unde mă aflu acum, și după o experiență de câțiva ani, în aceeași măsură în care trebuie să judecăm dialectic în privința directivelor privitoare la posturile noastre terestre, în aceeași măsură trebuie să ne ferim să luăm asupra noastră îndrumarea vieții religioase. Aceasta cade în sarcina instituțiilor noastre bisericesti, a căror menire este să îndrume credința religioasă, căci atâta vreme cât omul nu va cunoaște totul, cât timp omul stă în fața marelui necunoscut, atâta vreme va trăi și credința față de biserica ce-și înțelege astfel menirea, noi avem toată considerația. Și ar fi o greșeală să luptăm împotriva unei asemenea sentiment firesc, o greșeală tot atât de mare ca și aceea pe care ar comite-o reprezentanții vieții religioase dacă ar declara război concepției materialiste sau celor care apără, explică sau aplică legile concepției materialiste.

Această împărțire de roluri între reprezentanții Bisericii care activează pe tărâm religios și factorii politici ce îndrumă viața materială ne asigură menținerea pe calea dreaptă a evoluției, așa cum aceasta a pornit în toamna anului 1944 și mai ales la 6 martie 1945.

Știm că am făcut multe greșeli. Și Guvernul, și eu. Și vom mai săvârși și altele, dar numai acela nu greșește care nu lucrează. Știm însă că și alții au greșit. Dar mai știm că vrem să mergem tot înainte, pe cât posibil fără complicații sau sacrificii inutile. Există din păcate unele suferințe la care asistăm, incidente care întristează pe unii, măsuri luate împotriva unor fețe bisericești. Noi însă nu putem să privim situația prin prisma unor asemenea cazuri. Dacă ne plângem că a fost arestat cutare sau cutare față bisericească, să căutăm vina și în noi înșine. Nu într-un singur caz eu am constatat că persoana în chestiune a fost vinovată. Căci a avut o atitudine provocatoare. Am constatat uneori greșeli și din partea autorităților de stat.

Adevăr absolut nu există, dar există adevăr relativ. Și datoria noastră este ca prin comportarea și activitatea noastră să asigurăm condițiile de dezvoltare pașnică.

Nu pot să insist în mod suficient asupra faptului că suntem hotărâți să apărăm realizările noastre obținute prin luptă pe tărâm economic, financiar și politic. Aceste realizări sunt ale noastre și le vom apăra. Noi știm că nu există oprire și nu putem merge decât înainte, înapoi niciodată.

Mulțumesc din suflet pentru declarațiile făcute cu acest prilej. Mulțumesc cu atât mai mult, cu cât declarațiile acestea sunt o mărturie că jurământul prestat nu este o formalitate, ci o chestiune de conștiință.

Vor mai fi și alte greutăți. Scopul nostru este însă – și vă rog cu toată dragostea pe toți să ne ajute în munca noastră – să ușurăm aceste greutăți și, pe cât se poate, să le eliminăm la vreme.

Numai în felul acesta e posibilă integrarea, fără sacrificii inutile, în mersul evoluției istorice, pe care țara noastră și-a ales-o.

Vă doresc din inimă să vă îndepliniți în acest sens menirea ca să se convingă oricine că dragostea este în stare să mute și munții din loc. Prin muncă aprigă și consecventă vom reuși să convingem pe toți de dreptatea cauzei în care noi credem”.

În încheiere, PS Augustin Pacha a declarat: „mulțumesc excelenței voastre că ne-a primit ca, după sensul legii românești, să depunem jurământul nostru [...] Suntem recunoscători că ni s-a dat prilejul să ne exprimăm sentimentele și loialitatea față de stat nu numai prin predici bisericești, ci și prin un sfânt jurământ. Căci acest jurământ nu este pentru noi o simplă formalitate, ci un legământ în fața lui Dumnezeu față de poporul nostru și față de cei care ne-au invitat să-l depunem [...].

Noi, episcopii și preoții, știm că cei a căror păstorire ne este încredințată pentru care noi ne asumăm răspunderea, vor fi cu adevărat folositori țării și poporului muncitor, dacă ne vom îndeplini cât mai bine menirea. Aceasta este și dorința noastră.

Să binecuvânteze Domnul pe părintele acestui popor, să binecuvânteze pe poporul muncitor, poporul sărman, să binecuvânteze pe cei ce se află la conducerea acestui popor”.